

Damir Agičić

In memoriam Ljubo Boban (1933. – 1994.) – dvadeset godina kasnije

Damir Agičić
HR, 10000 Zagreb
Filozofski fakultet Sveučilišta
u Zagrebu
Odsjek za povijest
Ivana Lučića 3

UDK: 929 Boban,Lj.

Akademik Ljubo Boban, profesor na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, puna je tri desetljeća, od sredine šezdesetih do svoje smrti 1994., bio jedan od najvažnijih hrvatskih historiografa. Napose je važan njegov znanstveni doprinos proučavanju brojnih spornih problema suvremene hrvatske i jugoslavenske povijesti te nastavnih doprinosa i utjecaja na formiranje naraštaja povjesničara, znanstvenika, arhivskih i muzejskih djelatnika te nastavnika povijesti. Bio je poznat i strastven polemičar britkoga stila koji nije štedio svoje oponente i one koji su ga napadali. Jednom je prigodom potkraj osamdesetih izrekao sljedeću ocjenu stanja u historiografiji i odnosa u društvu prema povijesti općenito: »O našoj novijoj povijesti piše se mnogo, izuzetno mnogo. Imamo dosta bogatu mrežu institucija i cijelu armiju profesionalnih povjesničara. Tako bar statistika kaže. Ali, o suvremenoj povijesti piše se mnogo i izvan toga nivoa, izvan tih struktura. U posljednje vrijeme kao da se taj nivo izrazitije nameće. Pišu se istraživački radovi, memoari, feljtoni, priče i pričice. Pišu povijest pozvani i nepozvani, dobronamjerni i zlonamjerni, sposobni i nesposobni. Tu je sada nastao jedan konglomerat, u kojemu su razgraničenja veoma teška, delikatna, a sve se to nameće pod općim pojmom historiografije, sve to hoće biti historiografija, sve to hoće biti znanost... Historiografska kritika morala bi se više pozabaviti svakojakim putnicima i namjericima, koji se uguravaju u njezino dvorište.« I on se, odgovoran povjesničar i sveučilišni profesor, snažno obračunavao upravo s takvima koji su se nametali kao tumači povijesne istine i nemilice se gurali u dvorište historijske znanosti. Vrhunac njegovih obračuna s tim »gostima« u dvorištu historiografije zbivao se u politički vrlo osjetljivom razdoblju kraja osamdesetih i početka devedesetih, u doba kada se

Jugoslavija raspadala i raspala u strašnom ratu. Njegov ga je angažman u brojnim polemikama možda stajao i života. Iako je imao srčanih problema, nije se smirivao ni povlačio. Štoviše, preuzimao je i nove dužnosti, primjerice dvije godine prije smrti postao je član Državne komisije za utvrđivanje granica Republike Hrvatske.

Ljubo Boban rodio se 10. svibnja 1933. u Solinu. Kao i svi tamošnji dječaci, i on je trčkarao po ruševinama antičke Salone, ali mu je dio djetinjstva nepovratno oduzeo rat. Talijani, ustaše, Nijemci, partizani... različite su se vojske pred očima dječaka nemirna duha smjenjivale jedna za drugom, a siromaštvo, smrt i ljudske tragedije bile su vidljive posljedice rata. Naglo odrastao, Boban je nakon rata otišao u učiteljsku školu u Šibeniku. Nove su vlasti trebale nove učitelje koji su trebali stvarati novoga socijalističkog čovjeka. I u tom se devetnaestogodišnjak Ljubo Boban, tek svršeni učitelj, odlično snašao. Prvo mu je radno mjesto bilo u Srijanima, od 1952. do 1954., a potom u Gatima sljedećih godinu dana. Imao je posla, bilo je tada djece i u takvim malim i raštrkanim mjestima za koja je danas malotko čuo. Osim djece, u tim je selima valjalo podučavati i njihove roditelje i djedove. Ne jednom mladi je učitelj i odraslima morao objašnjavati da je škola ne samo obvezna, već i potrebna i dobra za njihovu djecu. Da obrazovanje znači prosperitet i boljitak, a ne gubitak vremena. Zasigurno je koji put podviknuo te, sjedeći za katedrom, lupio šakom u stol, kako je to činio i kasnije kao redoviti sveučilišni profesor i istaknuti akademik koji želi naglasiti svoj stav.

Ambiciozan mladić Ljubo Boban ubrzo je dobio priliku da nastavi školovanje. U jesen 1955. upisao je studij povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Diplomom je stekao četiri godine kasnije, a onda se našao pred prvim

velikim životnim izborom – vratiti se natrag u Dalmaciju, gdje ga je po njegovim vlastitim riječima čekala politička karijera (i službeni auto s vozačem), ili poći na daljnji studij što su predlagali njegovi profesori. Izabrao je ovo drugo – Dalmacija je ostala bez jednog obrazovanog »perspektivnog« kadra, ali je historiografija dobila odličnog istraživača i beskompromisnog polemičara.

Sljedeće četiri godine, od 1959. do 1963., Ljubo Boban pohađao je doktorske studije, odnosno radio kao asistent i pripremao disertaciju na Institutu društvenih nauka u Beogradu. Na toj »socijalističkoj akademiji«, kako ju je i on sam nazivao, u generaciji s Bobanom školovali su se, odnosno svoje disertacije pripremali, i neki od najvažnijih jugoslavenskih historičara onoga vremena, dakle povjesničara iz drugih republika, poput Janka Pleterskog iz Slovenije, Branka Petranovića iz Srbije ili Rade Petrovića iz Bosne i Hercegovine. Taj je institut trebao postati zajednički savezni centar za humanističke znanosti, napose historiografiju, te je trebao pridonijeti jačanju već nagriženih veza među povjesničarima iz pojedinih jugoslavenskih republika. Bobanu je mentor bio poznati srpski povjesničar Dragoslav Janković.

Za temu svoga istraživanja, odnosno disertacije, Ljubo Boban uzeo je sporazum između Dragiše Cvetkovića i Vlatka Mačeka o rješavanju hrvatskog pitanja u međuratnoj Jugoslaviji. U narativu socijalističke Jugoslavije, koji je uvelike oblikovao i sâm Josip Broz Tito, sporazum Cvetković-Maček bio je definiran kao dogovor među srpskom i hrvatskom buržoazijom, a ličnost Vlatka Mačeka, poslijeratnog političkog emigranta, kao i politika Hrvatske seljačke stranke općenito, predstavljena je u negativnom svjetlu. No Boban

je pronašao i objelodanio mnoge nove dokumente koji su jasno pokazivali da dotadašnje ocjene ne stoje, nego se radilo o stvarnom nastojanju da se riješi hrvatsko nacionalno pitanje i Jugoslavija stabilizira u predvečerje svjetskoga rata. Disertaciju je Boban završio i predao na ocjenu u jesen 1963., a obranio ju je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu u proljeće sljedeće godine. Potom je 1965. objavio knjigu *Sporazum Cvetković-Maček* (Institut društvenih nauka, Beograd 1965.). Naravno, zbog njegovih novih, neuvijenih i jasnih stavova, često u neskladu s dotadašnjim prevladavajućim partijskim narativom, bilo je napada na Bobana u stručnim glasilima, ali i od nekih partijskih funkcionara. Činjenica da je i on sam član Saveza komunista, utjecajan i povremeno na funkcijama, zasigurno mu je pomagala da se othrvta tim napadima.

Sredinom šezdesetih Boban je imao i polemiku oko disertacije Franje Tuđmana u kojoj su, osim njih dvojice, sudjelovali i Tuđmanov mentor Vasa Bogdanov, Bogdan Krizman i drugi. Upozorio je na način na koji je Tuđman uz pomoć Bogdanova došao do nekih podataka korištenjem još neobjavljene Bobanove disertacije. Mnogo kasnije u intervjuu Željku Krušelju u *Startu* (1986.) Boban je ustvrdio da je »ta polemika bila i žalosna, i smiješna, i poučna«. Iako je samo postavio »pitanje nedopuštenog načina korištenja« svoje disertacije, Boban tvrdi da su ga njegovi sugovornici »proglasili rankovićevcem, unitaristom«. A istovremeno su ga u Beogradu neki optuživali da je »zakukuljeni« hrvatski nacionalist.

Ubrzo nakon stjecanja doktorata Ljubo Boban postao je docent (1964.), izvanredni (1971.) i redoviti profesor (1975.) Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Nakon smrti Vase Bogdanova (1967.) sljedeće je godine postao predstojnik Katedre za povijest naroda SFRJ, odnosno od 1992. Katedre za povijest srednje i jugoistočne Europe. Predavao je povijest Jugoslavije. Više je naglasaka u predavanjima stavljao na međuratno i ratno razdoblje, znatno manje na poslijeratno – tu je problematiku radije prepuštao svome asistentu, potom docentu Marijanu Maticki.

Bobanova su predavanja studentima bila privlačna jer se profesor nije libio kritički govoriti o problemima koje su mnogi u doba socijalističke vlasti prešućivali ili prikazivali sukladno mišljenju partijskih elita. Sjećam se kako nam je, u doba kad sam sredinom osamdesetih slušao njegova predavanja, govorio o tom da su tijekom rata neki bez poteškoća mijenjali strane, pa su na kapi nosili zvijezdu, u jednom džepu četničku kokardu, a u drugome ustaško »U«. Shodno aktualnoj vojnoj i političkoj situaciji mijenjali su te oznake, a zapravo nastojali sačuvati živu glavu. I na

nastavi, kao i u javnim polemikama koje je u to doba vodio na stranicama stručnih časopisa, ali i novinskim tekstovima, Boban je jasno pokazivao u čemu griješi Veselin Đuretić koji je tvrdio da su četnici jedini autentični zapadni saveznici, zašto se u srpskim medijima i dijelu znanstvene javnosti preuveličavaju ustaški zločini u Jasenovcu, kako su stvarane granice u Jugoslaviji i dr. Takve se stvari još uvijek nisu mogle čuti u školi, a još manje o Bleiburgu i Križnom putu, o čemu je Boban govorio na poslijediplomskim predavanjima potkraj osamdesetih. Živim je primjerima, često anegdotama i pošalicama, pa i o smrtno ozbiljnim stvarima, znao pridobiti i zadržati pozornost slušača.

Osim disertacije Boban je objavio još dvije knjige, *Svetozar Pribičević u opoziciji* (Institut za hrvatsku povijest, Zagreb 1973.) te *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke I-II* (Liber, Zagreb 1974.), i dvije knjige izvora, *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941-1943* (Globus, Zagreb 1985.) i *Hrvatska u diplomatskim izvještajima izbjegličke vlade I-II* (Globus – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, Zagreb 1988.), kao i tri knjige svojih članaka, polemika, prikaza i novinskih intervjua pod naslovom *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije I-III* (Školska knjiga – Stvarnost, Zagreb 1989.-1990.). Posljednja Bobanova knjiga bila je povijesni atlas s tekstovima u kojima je objasnio pozadinu nastanka granica naslovljen *Hrvatske granice* (Školska knjiga 1992.; *Croatian borders*, Školska knjiga 1993.). Bobanova je supruga Branka, također povjesničarka, nakon njegove smrti na temelju bilješki i ispisa iz arhiva priredila i objavila knjigu *Dr. Tomo Jančiković – HSS između zapadnih saveznika i jugoslavenskih komunista* (Školska knjiga, Zagreb 1996.). Osim tom središnjom problematikom svojih istraživanja u vezi s politikom Hrvatske seljačke stranke i njezina vodstva, sporazuma Cvetković-Maček, kao i pitanjima ponašanja izbjegličke vlade prema situaciji u Hrvatskoj tijekom rata, Ljubo Boban doticao se i različitih drugih pitanja međuratne i ratne povijesti Hrvatske. Osobito je važan njegov prinos poznavanju sistema ustaškog logora Jasenovac i polemike o broju žrtava koje je u drugoj polovini osamdesetih vodio u tisku. Napadan s mnogih strana, često bez ikakve podrške svojih hrvatskih kolega, hrabro se nosio sa svojim napadačima i uporno dokazivao da su pojedini, mahom srpski, autori preuveličavali broj žrtava ustaškog logora smrti. Važan prinos pružio je poznavanju dijela biografija međuratnih političara iz Hrvatske seljačke stranke, ali i drugih političkih stranaka i grupa – osim o Vlatku Mačeku, pisao je i o Svetozaru Pribičeviću, Anti Trumbiću, Frani Buliću i drugima.

Ljubo Boban bio je među osnivačima Instituta za hrvatsku povijest na Sveučilištu u Zagrebu 1971. te njegov

prvi direktor, a jedno je vrijeme vodio i Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu (1974.-1976.) u sklopu kojega je do 1987. taj institut bio. Tada se Institut za hrvatsku povijest preimenovao u Zavod za hrvatsku povijest te je uključen u sastav Filozofskog fakulteta, odnosno njegova Odsjeka za povijest. Kao prvi direktor sveučilišnog povijesnog instituta Boban je, zajedno sa svojim suradnicima Nikšom Stančićem, Josipom Adamčekom i drugima, organizirao znanstveno-istraživački rad te izdavačku djelatnost. Institut je počeo izdavati periodički zbornik pod naslovom *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* koji se uskoro pretvorio u časopis. Pokrenuto je i nekoliko serija knjiga, poput monografija iz hrvatske povijesti odnosno izvora za hrvatsku povijest, u kojima su objavljena brojna kapitalna djela hrvatske historiografije u sedamdesetima i osamdesetima. Na žalost, već potkraj života profesora Bobana, nakon promjena zakonskih okvira prema kojima više nije bilo moguće zapošljavanje istraživača s punim radnim vremenom na sveučilištu i, još više, zbog prestanka financiranja tzv. hladnog pogona, a jednim dijelom i zbog stava nekih utjecajnih pojedinaca na Odsjeku za povijest, Zavod za hrvatsku povijest počeo je gasnuti. Prestala je izdavačka djelatnost, preostali su tek *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*. Budući da se nisu mogli zapošljavati mladi, a s vremenom su neki istraživači prešli na Odsjek za povijest ili Hrvatski institut za povijest, dok su drugi umirovljeni, Zavod za hrvatsku povijest je prije desetak godina ostao bez zaposlenika. Posljednja stalno zaposlena osoba bila je udovica njegova osnivača, doktorica Branka Boban.

Svoje organizatorske sposobnosti Ljubo Boban je pokazao i u najvišoj hrvatskoj znanstvenoj instituciji. Član Akademije znanosti postao je u doba dok se još nazivala jugoslavenskim imenom – 1975. izvanredni, a 1986. redovni. Bio je na funkciji pročelnika Odjela za društvene znanosti Istraživačkog centra JAZU, a od 1992. bio je član Predsjedništva Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti te tajnik Razreda za društvene znanosti. Doduše, na potonjem se položaju nalazio tek nekoliko tjedana zbog iznenadne smrti. Od 1989. bio je urednik Akademijina *Zbornika Zavoda za povijesne znanosti*.

Akademik Boban nije se ustručavao javnih nastupa. Štoviše, čini se da je u njima uživao, osobito kada bi došao u priliku nekoga nadmudriti ili pokazati da je u krivu. Na znanstvenim je skupovima ne jednom isprovocirao polemiku. Kao takvoga, neki su ga se pribojavali, neki su ga voljeli i nisu mu to uzimali za zlo.

Kad mi je u proljeće 1988. kao mentor diplomskog rada profesor Boban ponudio mjesto asistenta u Zavodu

za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, naveo je da mogu birati između jedne od dviju tema koje je tada smatrao važnima da se znanstveno preispitaju i obrade: zločina ustaškog terora, napose logora Jasenovac, odnosno postanka i razvoja četničkog pokreta u Hrvatskoj u međuraću. Opredijelio sam se za prvu temu te više od pola godine skupljao bibliografske podatke i čitao literaturu o Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Ipak, uskoro sam otišao u drugom smjeru jer sam dobio mjesto asistenta na Odsjeku za povijest kod profesora Ljubiše Doklestića. Moje je nesuđeno mjesto u Zavodu za hrvatsku povijest preuzela kolegica Suzana Leček koja se uspjela izboriti da obradi jednu sasvim drugu temu. S profesorom Bobanom ostao sam u srdačnim odnosima, mada sam znao da mu se moja odluka nije svidjela. Kao i mnoge druge kolegice i kolege, njegova me iznenadna smrt potresla.

Ljubo Boban umro je 9. listopada 1994. Imao je dostojanstven pogreb, a pojavilo se i nekoliko nekrologa u dnevnom i tjednom tisku te nekoliko u znanstvenim časopisima. Napisali su ih njegovi suradnici i kolege, doktorandi i magistranti – Marijan Matićka, Petar Strčić, Mirjana Matijević Sokol, Neven Budak, Berislav Jandrić, Petar Krolo i drugi.

Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu na inicijativu Ive Goldsteina objavio je 1996. *Spomenicu Ljube Bobana (1933.-1994.)* koju kao odgovorni urednik potpisuje Mira Kolar-Dimitrijević, a u uredničkom su odboru, uz nju, bili Ivo Goldstein i Marijan Matićka. U zborniku su objavljena tri teksta posvećena samome Bobanu i njegovu djelu – tekst *Ljubo Boban – znalac hrvatske povijesti XX. stoljeća* iz pera M. Kolar-Dimitrije-

vić i M. Matićke, prikaz *Posljednja knjiga Ljube Bobana* H. Sirotkovića i *Bibliografija akademika Ljube Bobana* koju je priredila njegova supruga Branka Boban. Objavljena su i 32 članka povjesničara o različitim temama hrvatske povijesti, od srednjega vijeka do suvremenosti. Njima su se kolegice i kolege oprostili od svoga dragoga Ljube, odnosno profesora Bobana.

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti odužila se 1998. svome članu izdavanjem zasebne male spomenice (sv. 81) koju je uredio akademik Hodimir Sirotković (napisao je i tekst *Znanstveno djelo akademika Ljube Bobana*, dok je prenesena bibliografija Bobanovih radova koju je priredila Branka Boban za *Spomenicu Ljube Bobana*).

Nažalost, danas je Ljubo Boban pomalo zaboravljena figura hrvatske historiografije 20. stoljeća, kao i mnogi drugi poznati povjesničari. U to sam se uvjerio prije nekoliko godina kada sam na jednom ispitu sa zaprepaštenjem shvatio da moji studenti ne znaju tko je on. Stoga i ovaj tekst ima namjeru, barem načas, podsjetiti da je u Hrvatskoj do prije dvadeset godina jedan od najvažnijih i najutjecajnijih povjesničara bio Ljubo Boban, akademik HAZU i redoviti profesor Sveučilišta u Zagrebu, autor nekoliko važnih knjiga i brojnih tekstova o hrvatskoj povijesti u međuraću i Drugome svjetskom ratu. Knjiga i tekstova koji i danas imaju svoju vrijednost te bi morali biti korišteni i u sveučilišnoj nastavi i, osobito, u znanstvenim istraživanjima. Jer Ljubo Boban nije podlijegao ideologiji, nego je svoje radove pisao odgovorno i savjesno, na temelju opsežnih kritičkih istraživanja. Njegov rad nije u dovoljnoj mjeri valoriziran i još uvijek čeka svoga proučavatelja.

Summary

Damir Agičić

In Memoriam Ljubo Boban (1933-1994) – Twenty Years Later

The author describes the life and work of the Academy member, Ljubo Boban, Full Professor of Modern History at the Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, at the twentieth anniversary of his death. Pointed out are the Prof. Boban's most important works, especially his dissertation on the Cvetković-Maček Agreement and other papers on the history of the Croatian Peasant Party (Hrvatska seljačka stranka) between the two World Wars, his numerous polemical texts, and his place in the Croatian historiography of the second half of the twentieth century, especially his work on organisation of scientific research work. Emphasized also is Prof. Boban's popularity among the students and in the public in general.